

BULDAN`DA DOKUMACILIK ve TOPLUMSAL TABAKALAŞMA DEĞİŞİMİ

Zehra GÜNAY

Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü

ÖZET:

Bu araştırmanın amacı Buldan`ın sosyo-ekonomik durumunu ortaya koymak olup; dokumacılarıdaki statü değişikliği, demokratik özellikleri, gelirlerindeki azalmalar, dokuma mesleğinin yeni nesillere aktarılması durumlarının saptanabilmesi ve geçmişten bugüne dokumacıların dokuma mesleğini icra ederken yaşam ve üretim alanlarındaki değişikliklerin ortaya çıkarılmasıdır. Araştırmanın evrenini Buldan-Merkezde geçimini dokumacılıkla sağlayan tüm dokuma ustaları oluşturmaktadır. Örneklem grubu 24 kadın 76 erkek toplam 100 dokuma ustasından meydana gelmektedir. Araştırma sonuçları spss istatistik programıyla analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda değişim sürecindeki tabakalaşma ile dokumacıların zamanla çeşitli mesleklere yöneldiklerini, dokuma mesleğinin yeni nesillere aktarılmasında önemli azalmaların olduğunu, bu mesleği başka bir meslek bilmedikleri için öğrenilmiş bir çaresizlikle sürdürdüklerini, zamanla dokumacıların eğitim seviyelerinde artış olduğunu, dokuma işinin sağlıklarına zararlı olduğu halde başka bir meslek bilmedikleri için bu mesleği zorunluluktan sürdürdüklerini, makine çeşitlerinin teknolojiyle bir değiştiğini, teknolojinin ilerlemesiyle artık Buldanlı dokumacıların kendilerini sanatkar olarak tanımlamadıklarını, senelerdir aile içi yapılan dokumanın bugünkü durumunu, bu meslekten kazanç sağlayan ustaların beklenti ve önerilerini, ayrıca kendi gözlemlerimizi ve yaptığımız anketin sonuçlarına göre tabakalaşmadaki değişikliği ortaya koymaya çalışılmıştır.

GİRİŞ

Dokuma oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Denizli`nin ilçesi olan Buldan`da yüzyıllardır dokuma mesleği faaliyet göstermektedir.

Buldan, kurulduğu tepenin yamaçlarına sığınmış, zamanın üst üste getirdiği kültürlerin dokusuyla zerafetini, inceliğini, kendisi olmanın erdemini, dokumacılık zanaatının yoğun emek değerini ve varlığını sürdüren bir yerleşimdir. Buldan için insan topluluklarının geliştirdiği; tüm üretici, yaratıcı, sosyal ve manevi yapılanmaların bütünü içinde barındıran bir kültür tanımı yapılabilir. Yöre insanı sahip olduğu dokuma mesleğinin değerinin farkındadır ve kendilerini yaşadıkları yerle özdeşleştiren, Buldanlı olmanın değerine paha biçemeyen insanlarla burada karşılaşmak mümkündür. Ancak buna rağmen bugünün Buldanlıları, dokumacılık mesleğiyle kıt kanaat geçinmektedir.

Bölgede yıllardır aile emeğine dayanan evlerde veya evlerinin bir bölümünü ayırdıkları odalarda dokumacılık yapılmaktadır. Bu üretim biriminde, dışardan ücretli işçi istihdamı yok denecek kadar azdır. Dokuma işinin önemli bir kısmı kadınlar tarafından yapılmaktadır. Yaşamla üretim alanlarının iç içe olması, ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımını kadınların üstlenmesi, ayrıca iplik temini, pazarlama, çarşı işleri ve tezgahlar boş kaldığında tezgahların başına geçip dokuma işini yapmaları, kadınların Buldan`da çok önemi faaliyette bulduklarını bizlere göstermektedir.

Dokumacılık zanaatının bilgisi ve hünerinin yanı sıra, ağır çalışma yükü ile erken yaşlarda tanışan çocuklar, Buldan`da ev içi ekonominin birer parçasıdır. Çocuklar bu üretim faaliyetinin içinde doğarlar, belki de söyledikleri ilk sözcüklerle birlikte dokumacılığa ilişkin ilk becerileri de dağarcıklarına katarlar. Buldanlılar geçmişte ve bugün hala yaşamın ve dokumacılıkla ilgili faaliyetlerin bir arada sürdüğü ortamlarda, sağlıklı koşullarda yaşamlarını devam ettirmektedirler. İplik tozunu solumak, fason işleri yetiştirmenin yükü ve getirdiği stres bunlardan sadece birkaçıdır. Anadolu`nun bu eski dokuma merkezinde eski bir zanaat olan dokumacılığı, tüm olumsuzluklarına rağmen insanlar inatla diri tutmaya çabalarlar.

Teknolojinin ilerlemesi, tüm dünyadaki üretim mekanizmalarını değiştirdiği gibi, Buldan`daki dokumacılığı da değiştirmiştir. Yoğun emek gücü harcanarak tahta tezgahlarda işlenen dokumalar, zamanla yerlerini motorlu tezgahlara ve otomatik tezgahlara bırakmıştır.

Buldan`da tahta tezgah sayısı gün geçtikçe azalmakta ve tahta tezgahlar artık gelir kazandıran meslek grubundan çıkmış durumdadır. Çünkü araştırmamız sırasında gözlemlediğimiz kadarıyla, tahta tezgah sahibi ustalar bu işi sadece hobi olarak yapmaktadırlar. Buldanlı Nadir BOSTANCIOĞLU`NUN¹ söylediklerine kulak verecek olursak; " Buldan`da dokuma bir sanat olmaktan çıktı. Otomatik tezgahlarla herkes aynı ürünü dünyanın her yerinde aynı kaliteyle binlerce sayıda üretebilir. Oysa tahta tezgah sahipleri, tezgahlarının başında bir sanat eseri ortaya koymaktadırlar. Çünkü bu ustalar hayal güçleriyle dokumalarına şekil vermektedirler. Oysa otomatik tezgahın bir düğmesine basılmasıyla, dokuma işi makine tarafından tek başına yapılmakta ve hayal ürünü olmaktan yani sanat eseri olmaktan çıkmaktadır. "

Buldanlı dokumacılar kazançlarının ve mesleki statülerinin geçmişe nazaran önemini kaybettiğinden yakınmaktadırlar. Özellikle son dönemlerde dokumacılar

¹ Nadir BOSTANCIOĞLU, 15.09.2005, Ergenekon Kahvesi

arasında, dokuma ürünlerinin şekil ve desenlerinin çalınması olayı gündeme gelmiştir. Bu sebeple de dokumacılar ürünlerine devlet tarafından tescil verilmesini arzu etmektedirler.

Amaç

Bu araştırmanın amacı Buldan-Merkezde dokumacılıkla geçimini sağlayan ustaların geçmişten bugüne toplumsal tabakalaşma değişikliğini incelemektir. Değişikliğin boyutları, teknolojinin ilerlemesi, eğitim politikalarının uygulanmasındaki yenilikler, dokumacıların bu meslekten ekonomik olarak tatmin olmamaları, çalışma şartlarının zorluğu ve dokumanın genellikle ev-içi yapılması dolayısıyla sosyal hayatı etkileme noktaları, usta-kalfa-çırak ilişkilerinde geleneklerden eskiye nazaran kopuş, ustalar arasında çekememezliklerin oluşması, sanatkarlığın ortadan kalkması ve makineleşmeyle beraber tektip ürünlerin ortaya çıkması gibi pek çok neden göz önüne alınarak incelenmiştir.

Araştırma modeli

Araştırma tarama modellerinden; anket, mülakat, vak`a incelemesi yöntemleri kullanılarak hazırlanmıştır. Bu yöntemlerle dokumacılıktaki değişimi olay ve kişilere nesnel kalarak sonuçları etkilemeden elde etmek amaçlanmıştır. Böylelikle Buldan Merkezdeki pek çok dokuma ustasına ulaşılmış, ve bu kişilerle sıcak bir sohbet esnasında çeşitli bilgilere ulaşılmıştır.

Araştırmanın evren ve örnekleme

Bu araştırmanın evrenini 2005 yılında Buldan Merkezde geçimini dokumacılıkla sağlayan tüm dokuma ustaları oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini ise, raslantısal yöntemle seçilen 24 kadın 76 erkek dokuma ustası oluşturmaktadır. Çalışmamızın amacına ulaşabilmek için hem erkek hem kadın dokuma ustalarıyla ve çeşitli tarzdaki dokuma tezgahı sahibi ustalarla anketimizi yapmaya özen gösterilmiştir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Buldan`da motorlu tezgah sahibi usta sayısı fazla olduğu için anketimizin büyük çoğunluğunu motorlu tezgah sahibi ustalarla yapmış bulunmaktayız.

Verilerin toplanması ve çözümlenmesi

Araştırma ile ilgili veriler anket uygulaması yoluyla toplanmıştır. Deneklere uygulanmak üzere “ Buldan Merkezde dokumacılık yapan ustalarla dokumacılığın bugünkü durumu ve tabakalaşma değişikliğinin boyutları “ veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Anket çalışması 61 sorudan oluşmaktadır. Soruların 14 tanesi açık uçlu 47 tanesi ise kapalı uçlu sorulardan meydana gelmektedir. Kapalı uçlu sorularda dokumacılarla ilgili genel bilgi edinme, güven oluşturabilmek için birtakım kişisel ve genel sorular yöneltilmiştir. Ayrıca dokumacıların kazançları, memnuniyetleri, eğitim durumlarıyla ilgili bilgilere ulaşılmıştır. anketimizde yer alan açık uçlu sorularla ise ustaların neden

bu işi yaptıkları, dokumacılığın neden yeni nesiller tarafından tercih edilmediğini... gibi çeşitli sorular yöneltilmiştir.

Dokumacılara uygulanan anketlerden elde edilen verilerin istatistiksel analizi SPSS paket programı ile bilgisayarda yapılmıştır.

Dokumacılar ve kuşaklararası değişim

Dokuma ustalarının yaş ortalamaları oldukça yüksektir. Yaşının 60 ve üzeri olmasına rağmen ustalar dokuma mesleğini bırakmamakta, bazıları dokumacılığı hobi olarak yapmayı tercih etmektedir. Yaşlı olmalarına rağmen ustaların dokumacılığı bırakmaması, dokumacılıktaki işgücünün yaşlılar tarafından da hala devam ettirildiğini göstermektedir.

Dokumacılar arasında eğitim düzeyi oldukça düşüktür. 1988 yılında dokumacıların % 30 unun hiçbir eğitimi yok iken, % 20 si sadece okur yazardır. Ustaların sadece % 40 ı ilkokulu bitirmiştir. Orta okul ve lise eğitimi alan dokumacının olmadığı verilerle ortaya çıkmıştır. Beceri kazanan genç, bir an önce kendi işini kurarak kendi geçimini sağlar. Bu sebeple de aile içinde hesaplı olan, çocuğu okutmak yerine çocuğun kısa zamanda ekonomik bağımsızlığını kazanmasını sağlama yollarının bulunmasıdır²

Çocukların dokuma mesleğine başlarken " gönüllü " ya da " gönülsüz " olmasının çok geçerli bir kural olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü söz konusu olan bir geleneğin devamıdır.³

Zamanla dokumacılıktaki usta-kalfa-çırak ilişkileri, çeşitli merasimlerle çıraklıktan kalfa ya da ustalığa terfi eden dokumacıların hem sosyal hem ekonomik olarak bir değişim süreci yaşadığını ve hala da yaşamakta olduğunu söylemek mümkündür.

Hane halkı ve işgücü yapısı

Dokumacı ailelerin belirgin özelliği; hane halkının küçüklüğü ve çekirdek ailelerin yaygınlığıdır. Ortalama hane halkı büyüklüğünün sayısı üçtür. Ailelerin yarısını tek kuşaktan oluşan aileler oluşturmaktadır. Bunların çoğu ebeveysiz ve çocuksuz yaşayan karı-kocalardır. Buna karşılık üç kuşağın bir arada yaşadığı ailelerde vardır, ancak sayıları oldukça azdır. Ailelerin üçte birlik bir bölümünde dokumacılar evlenmemiş çocuklarıyla birlikte yaşamaktadır. Tarımsal küçük üreticilerin tersine kentsel zanaatkarların daha küçük ve genellikle çekirdek aile kurma eğilimli oldukları görülmüştür. Örneğin, ortaçağda yaygın eğilim zanaatkarların evlenir evlenmez baba evlerini terk etmeleri şeklinde idi.⁴

Buldan'daki ailelerin küçük olmasının başlıca nedeni; evlenen erkek çocukların kendi evlerini kurmak için baba evini terk etmeleridir. Dokumacılıkta güçlü olan çekirdek aile kurma eğilimi meslek çeşitlenmesine bağlı olarak daha da belirgin hale gelmiştir. Aynı evde yaşayan aile fertlerini üç ayrı grupta toplayabiliriz:

² Ayata, 1988; 52

³ Ayata'dan aktaran Lozano, 1988; 52

⁴ (Ayata'dan aktaran Hughes, 1988; 55).

- Sadece dokumacılıkta çalışanlar
- Dokumacılık ve diğer işlerde çalışan her iki işi birlikte yürütenler
- Dokumacılık dışındaki diğer işlerde çalışanlar

Kız çocukları baba evinde oturdukları sürece ev ve evin temel geçim kaynağı olan dokuma işlerine yardım etmekte, bunun dışında ücretli işçi tutmamaktadırlar. Diğer yandan para karşılığı çalışan eşlerde bulunmaktadır. Ancak eşlerin yaptığı ücretli işler evde yapılmaktadır. Bunlar bobin sarma, işleme ve dikiş gibi parça başı ücret karşılığı yapılan fason işlerdir.⁵

Sayıca en kabarık dilimi dokumacı ustaları ve onlara yardım eden ücretsiz aile emeği oluşturmaktadır. Dokuma işine katkıda bulunanlar arasında dokumacıların en başta eşleri ve çocuklarının yardımcı olduğu görülmektedir. Çünkü dokuma işinin % 67,3 oranında ailedeki bireylerden tarafından yapıldığı görülmektedir.

Dokumacıların çalışma şartları

Buldan`da dokuma tezgahlarının, gerek ev gerek atölyelerdeki koşullarının iyiliğinden bahsetmek oldukça güçtür. Çünkü dokuma tozları, boyanın getirdiği yan etkiler insan vücuduna zarar verici niteliktedir.

İpliğin esnekliğini arttırmak için, neme ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple ustalar nem oranı yüksek işyerlerinde çalışmaktadır⁶ Eskiden kullanılan çukur tezgahlar, pek çok ustanın romatizmal ağrılarına sebep olmaktadır. Yüksek tezgahların çıkışı ustalarda görülen romatizma hastalığında azalmalara yol açmıştır.⁷

Dokuma tezgahlarının yaşanan mekandan çıkarılması, dükkan ve atölye vergilerinin düşürülmesiyle gerçekleşmiştir. Fakat 1944 yılında " fevkalade kazanç vergisi " çıkınca bu durum değişmiştir. Böylece bir kısım dokumacı tekrar evde dokuma yapmaya başlamıştır

Dokumacıların sorunları

Buldanlı dokumacıların yaşadıkları sorunları ana başlık halinde verecek olursak; ekonomik, kültürel, toplumsal nedenler sayılabilir.

Ekonomik Nedenler : Dokumacılar ürünleri satarken genellikle veresiye olarak satmaktadırlar. Bu nedenle para dolaşımı oldukça azdır. Dokumalarını satacakları yerel, ulusal ve uluslar arası pazarlara ihtiyaç duymaktadırlar. Diğer bir sorun ise, dokuma ürünlerinin tescillenmemesinden kaynaklanan hırsızlık sorunlarıdır. Buldanlılar dokumalarının tanıtımını yapmak amacıyla festival düzenlemektedirler, festivale katılımın çok olması için reklama ihtiyaçları bulunmaktadır. Ayrıca ilçede iplik fabrikasının olmaması, hammaddelerini pahalıya almalarına yol açmaktadır.

Kültürel Nedenler : Dokuma mesleğinin yeni nesiller tarafından tercih edilmemesi, ilçedeki dokumacılığın geleceğini olumsuz yönde etkilemektedir. Babalarından aldıkları bu mesleği dokumacılar, çocuklarına aktarmamaktadırlar. Çünkü zamanla

⁵ Cillov, 1949; 45

⁶ Cillov, 1949; 132

⁷ Avralhoğlu, 1997; 27-28

dokuma mesleğinin; derinliği ile yani zorluğu, beceri ve maharet gerektiren bir meslek olması sebebiyle statüsü arasında uçurumun ortaya çıktığını söylemektedirler.

Toplumsal Nedenler : Dokumacılar arasında çekememezlik ilişkilerinin doğmuş olması, ustalardaki birlik ve beraberliği neredeyse yok etmiştir. Motorlu tezgah sahibi ustaların, otomatik tezgah sahipleriyle rekabet edememesi de bu gerginliği iyice perçinlemiştir.

BULGULAR VE YORUMLAR

Buldan`da dokumacılık ve toplumsal tabakalaşma değişimi

Buldan Merkezde dokumacılık yapan ustaların toplumsal tabakalaşma değişimi; gelir, eğitim durumu, baba meslekleri, memnuniyet, dokumacılığın yeni nesillere aktarılması, teknolojinin ilerlemesi ve değişen tezgah stilleri bağlamında ele alınmıştır.

1998 yılında Buldan`da el dokumacılığı yapan kişi sayısı 20-25`e kadar düşmüştür. 1994 yılında ortaya çıkan otantik dokuma modası bile, Buldan`daki el dokumacılığının sayısının azalmasına engel olamamıştır.* Buldan`daki el dokumacılığı yapan ustaların sayısı gün geçtikçe azalmıştır. Dokumacılığın yeni nesillere aktarılması durmuş, yeni nesil çeşitli meslekleri seçme yoluna gitmiştir. Dokuma mesleğinin yeni nesillere aktarılma sürecinin durması, dokumacılığın gelişmesi önünde engel oluşturmuştur.

Buldan`da adeta bir kural olan "dokumacının çocuğu da dokumacı olur " düşüncesi, zamanla ortadan kalkmaktadır. Çünkü dokuma mesleğinin çocuğa aktarılmasında azalmalar ve isteksizlikler görülmektedir.

Tablo-1, dikkate alındığı takdirde dokuma mesleğindeki tabakalaşma değişimi açıkça görülmektedir. 1988 yılında Sencer AYATA`nın Buldan`da yapmış olduğu araştırmayla karşılaştırıldığı takdirde, değişimin boyutları daha rahat görülebilmektedir. 1988 yılında Buldan`da tahta tezgah sabibi ustalar çoğunlukta iken, 2005 yılında yapılan bu araştırmada dokumacıların zamanla teknolojiye ayak uydurdukları ve motorlu tezgahla-otomatik tezgahlarda artışın olduğunu söylemek mümkündür. Ya da aynı araştırmada yer alan dokumacılığın yeni nesillere aktarılması, eğitim durumları, kazançları gibi konulardaki değişiklikler görülebilmektedir.

TABLO-1

Gelir durumu		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Gelir durumu	150-500Lira	28	27,7	28,0	28,0
	501-999Lira	50	49,5	50,0	78,0
	1-2 bin	20	19,8	20,0	98,0
	3-5 bin	2	2,0	2,0	100,0
Dokumacılığın yeni nesillere aktarılma durumu	hiçbir	73	72,3	73,0	73,0
	1-2	14	13,9	14,0	87,0
	3-4	5	5,0	5,0	92,0
	5-6	4	4,0	4,0	96,0
	hepsi	4	4,0	4,0	100,0
Dokumacıların satış Durumu	peşin satıyorum	14	13,9	14,0	14,0
	veresiye satıyorum	83	82,2	83,0	97,0
	takas usulüyle satıyorum	1	1,0	1,0	98,0
	hepsi	2	2,0	2,0	100,0
Çıracak yetiştirme durumu	yetiştirmedi m	53	52,5	52,0	52,0
	1-5	29	28,7	29,0	81,0
	6-10	2	2,0	2,0	83,0
	11-15	9	8,9	9,0	92,0
	20-25 kişi	7	6,9	7,0	99,0
Makine özellikleri	tahta, insan gücü	8	7,9	8,0	8,0
	demir, motor gücü	82	81,2	82,0	90,0
	demir, otomatik	10	9,9	10,0	100,0

Sonuçlar ve öneriler

Bu araştırma sonucunda Buldan dokumacılığındaki toplumsal tabakalaşma değişimi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmamızın sonuçları 1988 yılında Sencer AYATA tarafından yapılan araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Dokumacılıkta teknolojiyle birlikte ortaya çıkan değişim, usta kalfa çırak ilişkilerini, dokumacılığın yeni nesillere aktarılması durumundaki değişikliği, kazanç ve saygınlık değişikliğini, memnuniyet ve zorunluluktan bu mesleği sürdürmekte olan kişilerin, öğrenilmiş çaresizlikle bu mesleği sürdürmekte oldukları neticelerine varılmıştır. Dokumacılığın genellikle baba mesleği olarak nesilden nesile aktarılması bu değişim sürecinde önemli bir etkidir.

Dokumacılar devletten tezgahtaki vergilerinin azaltılmasını, dokumacılığın daha sağlıklı ortamlarda yapılabilmesi için gerekli çalışmaların yapılması gerektiğini, dokumadaki özgün ürünlerin tescillenmesi... gibi birtakım isteklerde bulunmaktadırlar. Ayrıca dokumacılığın sürdürülebilmesi ve Buldan`da bu mesleğin devam edebilmesi için yeni nesillere bu mesleğin cazip hale getirilmesi için birtakım sivil toplum örgütlerine de büyük görevler düştüğü kanatını taşımaktayız.

KAYNAKÇA

- AYATA Sencer: " Kasabada Zanaat Üretimi ve Toplumsal Tabakalaşma (Buldan) "
ODTÜ Gelişme Dergisi, 15.sayı, 1988
CİLLOV Haluk, Denizli El Dokumacılığı Sanayi, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1949
BOSTANCIOĞLU Nadir, 15.09.2005, 13.30, Ergenekon Kahvesi
AVRALIOĞLU Zeki, Buldan ve Yöresinin Tarihçesi, Ankara, 1997
ÖDEL Halis, " Denizli`de Tekstil Sanayi ve Geleneksel Tekstil Üretim Merkezleri Buldan-Babadağ-Kızılcabölük Doktora Tezi " İstanbul, 1999